

บทที่

8

รูปแบบและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
ด้วยศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน :
กรณีศึกษา ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
Pattern and Factors to Enhance Community Strength by Its Potential
and Local Wisdom for Sustainable Development ; A Case Study
of Tambon Klong Dan, Amphur Bang Bor, Samut Prakarn Province

สยาม อรุณศรีมรกด ชุมพร ยูวรี อนงคนธ์ หัมพานนท์

และ รัฐพล ศรประเสริฐ

Sayam Aroonsrimorakot, Chumporn Yuwaree, Anong Hambananda
and Ratapol Sornprasert

บทที่

8

รูปแบบและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
ด้วยศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน :
กรณีศึกษา ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

Pattern and Factors to Enhance Community Strength by Its Potential
and Local Wisdom for Sustainable Development ; A Case Study of
Tambon Klong Dan, Amphur Bang Bor, Samut Prakarn Province

สยาม อรุณศรีมรกต¹ ชุมพร ยูวรี² อนงค์ หัมพานนท์³ และ รัฐพล ศรีประเสริฐ⁴

Sayam Aroonsrimorakot, Chumporn Yuwaree, Anong Hambananda and Ratapol Sornprasert

บทคัดย่อ

รูปแบบและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งในตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ด้วยศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นพบว่า รูปแบบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในด้านต่าง ๆ มีระดับศักยภาพคือ ความสามัคคีของคนในชุมชน ผู้นำชุมชน ความเข้มแข็งของคนในชุมชน ความร่วมมือของคนในชุมชน ความซื่อสัตย์ของชุมชน ระดับศักยภาพที่น้อยที่สุดคือ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเกษตรกรรม โภชนาการและการแปรรูปอาหาร ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น สำหรับกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนและกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากสถาบันอุดมศึกษาหรือสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นพบว่า การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ โรงเรียน หน่วยงานราชการแต่ไม่มีสถาบันอุดมศึกษาช่วยเหลือหรือให้ความรู้แก่ชุมชนแต่อย่างใด

คำสำคัญ : ชุมชนเข้มแข็ง ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The pattern and factors for community reinforcement with its capability and local wisdom in Tambon Klong Dan, Amphur Bang Bor, Samut Prakarn province

¹ รองศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำ คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำ คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

³ อาจารย์ประจำ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

⁴ อาจารย์ประจำ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

found that the significant potential patterns and factors were, community harmony, community leader, community strengthening, good corporation in community, honest of community. The lowest significant potentials were natural resources and environment, agriculture, food and nutrition, food preservation, local wisdom and local culture. The processes of education transforming to the community itself only from ancestor, schools and some official agencies but non from higher institution.

Key words : community strengthening, local wisdom, sustainable development

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นสิ่งที่ประชาคมโลกให้ความสนใจ และมีการตื่นตัวเป็นอย่างมากในปัจจุบัน โดยมีการประชุมนานาชาติที่ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ณ กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศสหภาพแอฟริกาใต้ ระหว่างวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2545 ถึงวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2545 โดยมีข้อสรุปว่า ก่อนปี พ.ศ. 2548 ทุกประเทศต้องกำหนดยุทธศาสตร์ระดับประเทศเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และให้เริ่มนำไปปฏิบัติก่อนปี พ.ศ. 2548 (คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ และคณะ, 2546 : 35) โดยกำหนดให้มีการปรับโครงสร้างต่าง ๆ ดังนี้คือ โครงสร้างทางการเมืองระบบประชาธิปไตยที่เป็นธรรมาธิปไตย โครงสร้างการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม โครงสร้างทรัพยากรธรรมชาติเป็นของชุมชนและสังคม โครงสร้างเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง โครงสร้างทุนทางสังคมเป็นของชุมชน โครงสร้างทางวัฒนธรรมหรือกฎหมาย โครงสร้างระบบสวัสดิการแบบประชาสวัสดิการ และโครงสร้างเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ และคณะ, 2546 : 35)

สำหรับประเทศไทยก็มีการตื่นตัวและตระหนักถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นอย่างมาก ถึงขนาดนำไปเป็นวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศไทยในอนาคตอีก 20 ปีข้างหน้า ซึ่งเป็นการเน้นการแก้ไขปัญหาความยากจน และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ในประเทศดีขึ้น และสร้างค่านิยมและความตระหนักถึงความจำเป็น โดยอาศัยแนวความคิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและปรับเปลี่ยนกระบวนการคิด ทักษะคิด และกระบวนการทำงานโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารจัดการประเทศที่มุ่งสู่ประสิทธิภาพและคุณภาพให้สามารถก้าวทันโลก

ได้ ดังนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 จึงมุ่งสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยยึดหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง (สรสเรณู วงศ์ชะอุ่ม, 2544 : 6, 24) เพื่อให้ประเทศเกิดการพัฒนายั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องเป็นการก่อเกิดจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศ หรือที่เรียกว่า กลุ่มคนชั้นรากหญ้า ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ กลุ่มคนเหล่านี้มักจะมีการสร้างสมความรู้ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญของกลุ่มคนหรือชุมชนพื้นบ้านมาอย่างยาวนาน โดยมีบางส่วนสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติได้ โดยที่เรารู้จักกันดีในรูปของสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ซึ่งสามารถสร้างรายได้มีมูลค่าเป็นหมื่นล้านบาทต่อปี แต่ก็ยังมีกลุ่มคนบางส่วนไม่สามารถพัฒนาภูมิปัญญาที่ตนมีให้เกิดประโยชน์ได้ ซึ่งถือว่าน่าเสียดายเป็นอย่างอย่างยิ่ง ที่เป็นเช่นนี้อาจเกิดมาจากการขาดการศึกษา การขาดการประสานงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ และขาดการแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์ ดังนั้นการฟื้นฟูพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาในรูปของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน และการสนับสนุนศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็น เพราะเป็นการให้กลุ่มคนนำเอาประสบการณ์ ความรู้ และความเชี่ยวชาญที่เป็นองค์ความรู้เดิมมาพัฒนา ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลง ให้เกิดประโยชน์และมีมูลค่ามากขึ้น สร้างเอกลักษณ์และความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชุมชน สังคม และประเทศชาติตลอดจนยังเป็นการสร้างความผาสุกให้กับตนเองและครอบครัวอีกด้วย

ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการมีพื้นที่ติดกับอ่าวไทย มีป่าชายเลนและลำคลองธรรมชาติจำนวนมาก มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 60 ตารางกิโลเมตร จากโครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียของจังหวัดสมุทรปราการเมื่อปี พ.ศ. 2533 มูลค่ากว่า 23,000 ล้านบาทซึ่งเกิดขึ้นที่คลองด่านและมีการต่อต้านจากประชาชนในท้องถิ่นโดยมีแกนนำประมาณ 10 คนไม่ยอมรับโครงการดังกล่าวลงในพื้นที่ เนื่องจากเป็นการนำน้ำเสียจากทั้งจังหวัดมาไว้ที่คลองด่านที่เดียวซึ่งประชาชนในท้องถิ่นเห็นว่าเป็นการไม่ยุติธรรมที่จะนำน้ำเสียมาไว้ในอำเภอกองด่าน ขณะที่กิจกรรมในอำเภอกองด่านมีทั้งการเลี้ยงหอย การประมงชายฝั่งซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อ

ต่อความเป็นอยู่ของประชาชนต่อไปในอนาคต ชาวบ้านจึงมีการรวมตัวกันสร้างเครือข่าย การรักษาสິงแวดล้อมอย่างเข้มแข็ง เกิดผู้นำชุมชน สร้างความสามัคคีของคนในชุมชน ความซื่อสัตย์ของคนในชุมชน ทำให้โครงการดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการต่อได้ จึงเป็นที่น่าศึกษาว่ามีปัจจัยใดที่เป็นการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนดังกล่าว และจะได้เป็นตัวอย่างอันดีสำหรับชุมชนต่าง ๆ ในประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ด้วยศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคม ของตำบล คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษากระบวนการการเรียนรู้ในชุมชน และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ จากสถาบันอุดมศึกษา หรือสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ของตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

1. ได้รูปแบบและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนด้วยศักยภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปแก้ไขปัญาเศรษฐกิจและสังคม
2. ได้กระบวนการการเรียนรู้ในชุมชนและกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากสถาบัน อุดมศึกษาหรือสถาบันการศึกษาในชุมชนท้องถิ่น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษารูปแบบและปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ ชุมชนด้วยศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยทำการศึกษา เฉพาะตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ประชากรในการวิจัย คือ ผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำตามโครงการ และประชากร ในตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ส่วนกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้จากการสุ่มตัวอย่างจำนวน 100 คน

เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1. เอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. สํารวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถามแสดงความคิดเห็น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการแยกเป็น 2 ส่วน คือ

1. เอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำการศึกษาเพื่อทราบแนวคิดของชุมชน จุดเด่น จุดด้อย รวมถึงปัญหา และความต้องการที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง
2. แบบสอบถาม คณะผู้วิจัยเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ด้วยตนเอง ได้แบบสอบถามครบตามจำนวนที่ต้องการคือ 100 ชุด

การวิเคราะห์ข้อมูลและการแปลผลข้อมูล

นำข้อมูลในส่วนของแบบสอบถามมาประมวลผลโดยใช้คอมพิวเตอร์ SPSS for windows นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ส่งเคราะห์ร่วมกับข้อมูลในส่วนของเอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบตารางและแปลผลโดยสถิติบรรยาย

ผลการวิจัย

1. การรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ตอบแบบสอบถามในตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าพื้นที่ไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก (ร้อยละ 95.00) และมีแหล่งน้ำสำหรับทำการเกษตรไม่เพียงพอ (ร้อยละ 58.00) แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำการเกษตรได้จากน้ำประปา (ร้อยละ 67.00) น้ำดื่มได้จากน้ำประปามากที่สุด (ร้อยละ 41.00) รองลงมาคือ ชี้น้ำ (ร้อยละ 33.00) น้ำใช้ได้จากน้ำประปา (ร้อยละ 96.00) ป่าไม้ในพื้นที่มีลักษณะเป็นป่าชายเลน (ร้อยละ 95.00) ไม่ได้มีการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ (ร้อยละ 81.00) เพราะมีอาชีพไม่ได้เกี่ยวข้องกับป่าไม้มาก

ที่สุด (ร้อยละ 39.51) รองลงมาคือ ต้องการอนุรักษ์ป่าไม้ (ร้อยละ 37.16) ปัจจุบันป่าไม้ในพื้นที่เริ่มเสื่อมโทรมมากที่สุด (ร้อยละ 47.00) รองลงมาคือ เสื่อมโทรมแล้ว (ร้อยละ 39.00)

ผู้ตอบแบบสอบถามประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยการทำประมง (ร้อยละ 88.00) มีการแปรรูปอาหารในลักษณะการดำเนินการเป็นโรงงาน (ร้อยละ 26.00) รองลงมาคือ กลุ่มแม่บ้าน (ร้อยละ 17.00) และครัวเรือน (ร้อยละ 16.00) ไม่เคยได้รับความช่วยเหลือจากสวัสดิการชุมชนเลย (ร้อยละ 81.00) และไม่ทราบว่าการบริหารจัดการชุมชนที่อาศัยโปร่งใสหรือไม่มากที่สุด (ร้อยละ 48.00) รองลงมาคือ มีความโปร่งใส (ร้อยละ 32.00) และไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนที่อาศัยอยู่ (ร้อยละ 84.00) ปัจจุบันตนเองมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (ร้อยละ 82.00) ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ตอบแบบสอบถามในตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ (ส่วนที่ 1)

รายการ	สภาพส่วนใหญ่/มากที่สุด	ร้อยละ
ความเหมาะสมของดินต่อการเพาะปลูก	ไม่เหมาะสม	95.00
ความเพียงพอของแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร	ไม่เพียงพอ	58.00
แหล่งน้ำในการทำเกษตร	น้ำประปา	67.00
แหล่งน้ำดื่ม	น้ำประปา	41.00
แหล่งน้ำใช้	น้ำประปา	96.00
ลักษณะป่าไม้	ป่าชายเลน	95.00
การใช้ประโยชน์จากป่าไม้	ไม่ใช้	81.00
ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าไม้	นำไม้มาใช้ประโยชน์	84.21
ความสมบูรณ์ของป่าไม้	เริ่มเสื่อมโทรม	47.00
ประเภทของอาชีพการเกษตร	ประมง	88.00
ลักษณะการแปรรูปอาหาร	ไม่มีการแปรรูป	41.00
การได้รับความช่วยเหลือจากสวัสดิการชุมชนที่อาศัยอยู่	ไม่เคย	81.00
ความโปร่งใสในการบริหารจัดการชุมชนที่อาศัยอยู่	ไม่ทราบ	48.00
การเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนที่อาศัยอยู่	ไม่เป็น	84.00
ความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน	ปลอดภัย	82.00

รูปแบบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

รูปแบบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการจำแนกออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

จากสภาพภูมิประเทศที่มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล และมีลักษณะการไหลเวียนของ กระแสน้ำที่ไหลในแนวตั้งฉากกับแนวชายฝั่งและไหลวนเป็นรูปวงรี จึงทำให้มี ทรัพยากร ธรรมชาติ คือ สัตว์น้ำ อุดมสมบูรณ์มาก โดยเฉพาะหอยแมลงภู่ซึ่งเป็น สัตว์ที่เป็นดัชนีวัดความอุดมสมบูรณ์ของน้ำทะเล เพราะหอยแมลงภู่จะอยู่ในบริเวณ ที่น้ำทะเลมีความเค็มเฉพาะระดับหนึ่ง และเป็นบริเวณที่มีแพลงก์ตอน ซึ่งเป็นอาหาร ของหอยแมลงภู่อุดมสมบูรณ์ หอยแมลงภู่จะดูดน้ำเข้าไปเพื่อกินแพลงก์ตอน (แล้ว ปล่อยน้ำสะอาดออกมาแทน บริเวณคลองด่านนี้เป็นแหล่งทำโป๊ะ ปักหอยแมลงภู่ โดยมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 17,475 ไร่ การทำโป๊ะก็คือเอาไม้ไผ่มาปักเป็นหลักลง บนพื้นที่ในบริเวณทะเลใกล้ชายฝั่ง ช่วงระยะหนึ่งก็จะมีหอยแมลงภู่มาเกาะหลักและ เจริญเติบโตขึ้นตามลำดับ จนโตได้ขนาดทำเป็นอาหารได้ ก็จะมีการเก็บหอยไปส่ง โรงงาน การประมงหอยแมลงภู่นี้อยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงตุลาคมของทุกปี ขณะที่หอยแมลงภู่โตนี้ก็จะมีการปลาดุกทะเลมากินหอยจำนวนมาก ชาวคลองด่านก็จะ นำเบ็ดตัวใหญ่ติดกับไม้แล้วเกี่ยวปลาดุกทะเลที่อาศัยตามหลัก ปักโป๊ะหอยแมลงภู่ การดักปลาดุกทะเลนี้เป็นเหตุให้มีปลาโลมาตามมา คือปลาโลมาจะมากินปลาดุก ทะเลทั้งตัวเหลือแต่หัวไว้ ดังนั้นการที่มีปลาโลมาในอ่าวไทยบริเวณปากแม่น้ำ บางปะกง ก็เพราะปลาโลมาเหล่านี้มากินปลาดุกทะเลนั่นเอง

นอกจากหอยแมลงภู่แล้ว ชาวคลองด่านยังสามารถเลี้ยงกุ้งกุลาดำตาม ธรรมชาติ โดยไม่ต้องลงทุนมาก การลงทุนเพียงแค่ขุดบ่อในพื้นที่ให้มีน้ำทะเลเข้า ถึง แล้วก็น้ำทะเลไว้ก็จะมีกุ้งเกิดขึ้นในบ่อและเจริญเติบโตเอง โดยไม่ต้องให้อาหาร ซึ่งชาวคลองด่านให้เหตุผลว่ากุ้งกินอาหารจากนวลดิน ซึ่งเป็นลักษณะของตะกอน

ดินที่น้ำทะเลพัดเข้ามาทับถมในบริเวณนี้ นวลดินนั้นมีแพลงก์ตอนพืชและสัตว์
อุดมสมบูรณ์ ดังนั้นกุ้งจึงได้อาหารจากนวลดิน ผู้เลี้ยงไม่จำเป็นต้องให้อาหารกุ้ง

2) ด้านเกษตรกรรม โภชนาการและอาหารแปรรูปของชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ด้านการเกษตรกรรมของตำบลคลองด่าน พบว่า คลองด่านมีพื้นที่ทำนาบ้าง
เล็กน้อย เนื่องจากคลองด่านจะมีพื้นที่ที่ติดชายทะเลอ่าวไทย ยาวประมาณ 6 กิโลเมตร
ดังนั้นอาหารหลักของประชาชนคลองด่านคือ การประมง ซึ่งมีทั้งประมงชายฝั่ง และ
ประมงน้ำลึก ชาวคลองด่านมีอาชีพประมงชายฝั่ง ซึ่งวิธีการนั้นได้รับการถ่ายทอดมา
จากบรรพบุรุษหรือปู่ย่า ตายาย สมัยก่อนออกไปวางเบ็ด เตรียมกับข้าวไปอย่างเดียว
ออกไปตั้งแต่ตี 4 ไม่ต้องเอาเหยื่อไป ใช้ทอดแห ได้ปลากุเลาทำเป็นเหยื่อ เกี่ยวเบ็ด
วางเบ็ดไว้ ตกเย็นจึงไปกู้หรือถ้าพบฝูงปลา ก็จะตกปลา ตกเย็นกลับบ้านก็เอาไปขาย
ปลามีทุกอย่าง เช่น ปลากุเลา ปลาตุ๊กทะเล ปลากด ปลานวลมา ฯลฯ เรียกว่าในน้ำมีปลา
ในนามีข้าว ไม่ต้องสะสม หมดแล้วหาใหม่ได้ ปลามีอยู่มาก การประมงชายฝั่งใน
ปัจจุบันนอกจากจะหาปลาแล้ว ยังมีการทำฟาร์มหอยแมลงภู่คือ เอาไม้ไผ่มาปักเป็น
หลักตามแนวชายฝั่งที่น้ำทะเลลึกพอประมาณ เพื่อให้หอยแมลงภู่มาเกาะ หอยแมลงภู่
นี้มีอยู่ในธรรมชาติไม่ต้องไปซื้อหามา เมื่อมีหอยแมลงภู่ก็จะมีปลาทูทะเลมากินหอย
ดังนั้นจะมีอาชีพเสริมขึ้นมาคือ อาชีพเกี่ยวปลาทูทะเล ซึ่งไม่ต้องใช้เหยื่อเพียงใช้
ไม้ยาวๆ เป็นคันเบ็ดและตรงปลายผูกเบ็ดเอาไว้ ก็สามารถไปเกี่ยวปลาทูได้ เพื่อนำมาขาย
หรือมาทำเป็นอาหาร บริเวณทะเลตรงคลองด่านนี้มีหอยแมลงภู่อุดมสมบูรณ์มาก
จึงมีอาชีพเกี่ยวข้องกับหอยแมลงภู่เพิ่มขึ้นด้วย คือ หอยแมลงภู่พวกนี้เมื่อโตได้ขนาด
ก็จะถูกนำเข้าโรงต้มหอยเพื่อต้มหอยให้หลุดออกจากเปลือกหอยที่ต้มแล้วนี้ก็จะนำไป
ส่งตามบ้านเพื่อตัดหนวดหอย หรือบางที่ก็จะนำหอยสดมาให้ชาวบ้านแกะ เพื่อขาย
เป็นหอยสดหรือนำไปตากแห้งไว้เป็นหอยตากแห้งๆ ส่วนเปลือกหอยก็จะถูกป่น
เป็นชิ้นเล็ก ๆ นำไปถนอมที่หรือผสมในอาหารสัตว์ก็ได้ จากหอยแมลงภู่เพียงเดียวก็น่า
สามารถสร้างอาชีพให้แก่ชาวคลองด่านได้อย่างมากทำให้ชาวคลองด่านมีงานทำไม่
ตกงานเมื่อมีงานทำก็มีรายได้ไม่ยากจน ชาวคลองด่านจึงไม่มีการอพยพย้ายถิ่นแต่
กลับมีประชาชนจากที่อื่นอพยพเข้ามา รวมทั้งมีแรงงานต่างด้าวด้วย นอกจากการ

ประมงชายฝั่งและการประมงน้ำลึกแล้ว ที่คลองด่านยังมีการทำประมงบนบกอีกด้วยคือ ผู้ที่มีดินใกล้ชายฝั่งทะเลจะขุดบ่อขนาดใหญ่พอประมาณ แล้วขุดทางระบายน้ำจาก ทะเลลงสู่บ่อของตนให้น้ำทะเลไหลเข้าบ่อ ช่วงน้ำน้อยก็กักน้ำไว้ไม่ให้ไหลออก แต่พอถึง ช่วงน้ำเกิดก็จะเปิดให้น้ำทะเลไหลเข้าได้ สิ่งที่ได้จากน้ำทะเลก็คือพันธุ์กุ้งกุลาดำซึ่ง ไหลเข้าบ่อและถูกกักให้เจริญเติบโตในบ่อ อาหารที่เลี้ยงก็เป็นอาหารจากธรรมชาติคือ แพลงก์ตอน และหนอนดินซึ่งมีอาหารกุ้งอุดมสมบูรณ์ และเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ก็ จะปล่อยหอยแครงซึ่งไปซื้อพันธุ์มาลงในบ่อเลี้ยงควบคู่ไปกับกุ้งด้วย ซึ่งได้ผลดีมาก การเลี้ยงปลาสด และทำปลาสดตากแห้งขายก็เป็นอาชีพอีกอย่างหนึ่งของชาว คลองด่าน ปลาสดที่คลองด่านถือว่าเป็นปลาสดที่มีรสชาติอร่อย เป็นที่นิยมของ ผู้บริโภคมากแต่ผู้ที่รับประทานหรือผู้ที่ซื้อจะเรียกว่า ปลาสดบางบ่อ ซึ่งที่จริงแล้ว ส่วนใหญ่มาจากคลองด่าน

โภชนาการและอาหารแปรรูปของตำบลคลองด่าน พบว่าอาหารที่ทำกันมากคือ หอยต้ม โดยนำหอยแมลงภู่ที่เลี้ยงในบริเวณชายฝั่งคลองด่านมาเข้าโรงต้ม เพื่อต้ม ให้สุกและหลุดออกจากเปลือก พร้อมทั้งส่งให้ชาวบ้านตัดหนวด แล้วจึงนำมาทำการ บรรจุเพื่อส่งออกไปยังประเทศมาเลเซีย การแปรรูปอีกอย่างหนึ่ง คือการทำกะปิ ซึ่ง ทำมาจากเคยล้วนๆ เนื่องจากบริเวณคลองด่านมีเคย จำนวนมากมาย กะปิที่ทำใน คลองด่านจึงทำจากเกลือและเคยเท่านั้น ไม่มีส่วนผสมอื่น รสชาติจึงอร่อยเป็นที่ถูกใจ ของผู้บริโภค กะปิที่ทำนี้จะส่งไปขายที่จังหวัดระยองเป็นจำนวนมาก

3) ด้านการบริหารจัดการของชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอปากบ่อ จังหวัด สมุทรปราการ

ด้านการบริหารจัดการของตำบลคลองด่าน พบว่ามีผู้ใหญ่บ้านคอยดูแล และมี การจัดตั้งกรรมการเพื่อดูแลความปลอดภัยของหมู่บ้าน โดยปกติของชาวบ้านต่าง คนต่างอยู่เพราะมีงานทำไม่ค่อยว่าง แต่เมื่อมีเรื่องที่ต้องปรึกษาหารือกันก็จะประชุม เช่น เรื่องการทิ้งขยะ หรือถ้าเกิดมีใครรุกร้าหมู่บ้าน เช่น โครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย จ.สมุทรปราการ ซึ่งจะใช้พื้นที่บริเวณหมู่ 11 ของ ต.คลองด่าน เป็นที่ก่อสร้างนั้น ชุมชนเห็นว่าเป็นดีเพราะจะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็จะมี การรวมกลุ่มกันต่อต้าน หรือทำการประท้วง

4) ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในท้องถิ่นของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพการประมง เช่น การร่อนเคย การเกี่ยวปลาตุก การเลี้ยงกุ้งโดยวิธีธรรมชาติ ไม่ต้องเสียเงินค่าพันธุ์กุ้งหรืออาหารกุ้ง ฯลฯ ส่วนประเพณี และวัฒนธรรมที่สำคัญคือ ประเพณีวันสงกรานต์ สมัยก่อนมีการเล่นส่ำบ้า มอญช้อนผ้า เพลงแม่ศรีเหมือนประเพณีสงกรานต์ทั่วไป แต่ปัจจุบันไม่มีเพราะวัฒนธรรมตะวันตก เข้ามาแทรก และพื้นที่น้อยลงไม่มีที่ว่างให้เล่นคงเหลือแต่การไปทำบุญที่วัด

การแห่หลวงพ่อบาน ซึ่งประดิษฐาน ณ วัดมลคลโคธาวาส (บางเหี้ย) หลวงพ่อบานเป็นคนสมุทรปราการ เกิดที่ตำบลบางเหี้ย อำเภอบางบ่อ เมื่อ พ.ศ.2368 บิดาเป็นคนจีนไม่ทราบชื่อ มารดาชื่อตาล ได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง) จนอายุครบอุปสมบทก็ได้อุปสมบทเป็นพระและจำพรรษาที่วัดอรุณราชวรารามเป็นเวลานานพอสมควรแล้วได้ย้ายมาอยู่วัดบางเหี้ยนอก ด้วยคุณงามความดีของหลวงพ่อก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดบางเหี้ยนอก และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นพระครูสัญญาบัตร “พระครูพิพัฒน์นิโรธกิจ” หลวงพ่อบานเป็นพระที่เมตตา มีวาจาศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพยำเกรงแก่ปวงชนทั้งหลาย ครั้งหนึ่งประตุน้ำคลองด่านบางเหี้ยปิดน้ำไม่อยู่ แม่นายช่างจะซ่อมสร้างอย่างไรก็ชำรุดทุกปีข้าราชการจึงนำความกราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ให้ทรงทราบและเสด็จเยี่ยม เพราะเมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จไป ณ ที่แห่งใดที่แห่งนั้นก็จะเป็นสิริมงคล พระองค์ได้เสด็จมาประทับแรมอยู่ประตุน้ำวัดบางเหี้ย 3 วันและได้พระราชทานนามตำบลบางเหี้ยเป็นตำบลคลองด่าน และวัดบางเหี้ยนอกเป็นวัดมณฑลโคธาวาส ในคราวเสด็จครั้งนี้ ได้ได้ทรงโปรดให้หลวงพ่อบานเข้าเฝ้า ขณะที่หลวงพ่อบานเดินทางไปนั้นได้ให้เด็กชายป้อดถือพานใส่ “เชี้ยวเสือ” ตามไปด้วย ขณะที่ข้ามประตุน้ำ เสือในพานได้กระโดดน้ำหนีไปหมด เมื่อถึงที่ประทับปรากฏว่าเหลือแต่พานไม่มีเชี้ยวเสือ หลวงพ่อก็ได้อาบน้ำมนต์เสียไปแล้วแกว่งล้อเอาเสือขึ้นมาจากน้ำ เรื่องเชี้ยวเสือเป็นที่เลื่องลือกันมากจนถึงปัจจุบัน หลวงพ่อบานมรณภาพเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2453 ลูกศิษย์และชาวคลองด่านทุกคนมีความเคารพนับถือหลวงพ่อบานมาก ในทุกปีเมื่อถึงวันขึ้น 1 ค่ำ

เดือน 12 จะมีการจัดขบวนแห่ หลวงพ่อปานไปทั้งทางรถและทางเรือ ซึ่งเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มาก ชาวบ้านจะหยุดงานไปทำบุญกันที่วัด โดยจะมีการทำอาหารต่าง ๆ แจกแก่ผู้ไปร่วมทำบุญที่วัดและผู้ตามบ้านเรือนในชุมชนด้วย

5) ด้านการแสวงหาความรู้ของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ด้านการแสวงหาความรู้ของตำบลคลองด่าน พบว่าชาวคลองด่านสามารถแสวงหาความรู้ได้จากโรงเรียน แต่ชาวคลองด่านส่วนใหญ่ไม่สนใจเรียนหนังสือ เพราะไม่รู้จะเรียนไปทำไม เนื่องจากอยู่ที่บ้านเฉย ๆ ก็มีงานให้ทำถึงบ้าน มีงานได้เงินใช้โดยไม่ต้องไปเรียน และได้ค่าจ้างมากกว่าไปทำที่อื่นด้วย งานอิสระใช้เวลาทำก็ไม่มากนัก เช่น หน้าหอยแมลงภู่ ตอนกลางวันก็มีคนเอาหอยมาให้ตัดหมวด วัน ๆ หนึ่งก็ได้เงินประมาณ 200-300 บาทแล้ว จึงไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องเรียน หรือมีบางคนที่ยังเรียนจนจบระดับปริญญาตรีแต่ก็กลับมาทำงานที่บ้านตามเดิม เช่น การทำประมง หรือเปิดร้านค้าขาย ความรู้ด้านการประกอบอาชีพนี้จะได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมาจากพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย นอกจากนี้ประชาชนชาวคลองด่านจะรับรู้ข่าวสารด้านการศึกษา หรือการประกอบอาชีพจากวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าวในชุมชน ผู้นำชุมชน เพื่อนบ้าน เอกสารราชการ และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

การถ่ายทอดความรู้ด้านการประมงใช้วิธีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน โดยปฏิบัติตามกันมา ยกเว้นการเลี้ยงกุ้งตามธรรมชาติเพิ่งเกิดขึ้นมาเมื่อไม่นานนี้มีโรงเรียนเทศบาล 4 โรง ไม่มีสถาบันอุดมศึกษาไปช่วยเหลือในการให้ความรู้แก่ชุมชน แต่มีมหาวิทยาลัยและสถาบันอุดมศึกษาเข้าไปศึกษาชุมชน โดยเฉพาะเรื่องการคัดค้านการสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

6) ด้านการเมืองและการปกครองท้องถิ่นของชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ด้านการเมืองและการปกครองท้องถิ่นของตำบลคลองด่าน พบว่าในหมู่บ้านมีการเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยคนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ และให้ความร่วมมือในการเลือกตั้ง เมื่อมีการเลือกตั้ง เช่น ส.ส. ส.จ. อบต. ชาวบ้านได้ร่วมเป็นกรรมการในการเลือกตั้ง

7) ด้านการรับรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

การรับรู้และการมีส่วนร่วมของผู้ตอบแบบสอบถามตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่ามีการรับรู้และการมีส่วนร่วมในเรื่องของความเหมาะสมของดินต่อการเพาะปลูก แหล่งน้ำทำการเกษตร แหล่งน้ำดื่ม แหล่งน้ำใช้ ลักษณะของป่าไม้ การใช้ประโยชน์และลักษณะจากป่าไม้ ความสมบูรณ์ของป่าไม้ ประเภทของอาชีพการเกษตร การแปรรูปอาหาร การได้รับความช่วยเหลือจากสวัสดิการชุมชนที่อาศัยอยู่ ความโปร่งใสในการบริหารจัดการชุมชนที่อาศัยอยู่ การเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนที่อาศัยอยู่ ความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน การรับข่าวสารด้านการศึกษา/การประกอบอาชีพ การใช้สิทธิเลือกตั้งระดับท้องถิ่น การเข้าร่วมเวทีชุมชนที่อาศัยอยู่ เป็นต้น

8) ด้านการปลูกจิตสำนึกของชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ด้านการปลูกจิตสำนึกของผู้ตอบแบบสอบถามในตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ชุมชนมีจิตสำนึกในเรื่องของการดูแลรักษาแม่น้ำลำคลองเป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชน การดูแลป่าไม้เป็นหน้าที่ของรัฐบาลเท่านั้น การกำจัดขยะจะไม่ได้ผลถ้าทุกคนต่างไม่ร่วมมือกัน การใช้ยาฆ่าแมลงอย่างไม่ถูกต้องเสี่ยงต่อชีวิตของผู้บริโภค คนในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชนที่ต้องดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของสมาชิกในชุมชน การแสวงหาความรู้มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ในชุมชนควรมีศูนย์การเรียนรู้ เป็นต้น

ปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้ตอบแบบสอบถามตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่วชุมชน คือ การร่วมมือกันของคนในชุมชน ผู้นำชุมชน เป็นปัจจัยสูงสุดถึงร้อยละ 20 ที่เป็นปัจจัยสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ความสามัคคีของคนในชุมชน ความ

ชื่อเสียงของคนชุมชน ความเข้มแข็งของคนในชุมชน รัฐบาล การศึกษา หน่วยงานต่าง ๆ นักการเมืองท้องถิ่นตามลำดับ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

1.1 ควรหาทางช่วยเหลือในการพัฒนากิจการประมง ทั้งทางด้านวิชาการ และทักษะวิชาชีพ เพื่อยกระดับฝีมือให้กับประชาชนในชุมชนและสร้างรายได้ให้กับชุมชนมากขึ้น

1.2 ควรรณรงค์ให้ประชาชนในชุมชนร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนให้ มีสภาพสมบูรณ์มากขึ้นและยั่งยืนตลอดไปเนื่องจากป่าชายเลนจะเป็นแหล่ง ทรัพยากรที่สำคัญทางด้านการประมงอย่างยั่งยืนในอนาคต

1.3 ควรเข้ามาช่วยเหลือส่งเสริม และแนะนำในการแปรรูปผลิตภัณฑ์จาก การประมง ซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนในชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้และเพิ่มมูลค่า ของสินค้าให้มากยิ่งขึ้น

1.4 ควรเข้ามาตรวจสอบ ปรับปรุง และพัฒนาองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ที่รับผิดชอบชุมชน เพื่อให้ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากประชาชนในชุมชน มากยิ่งขึ้น

1.5 ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเขียนเรื่องราวประวัติศาสตร์ของ ชุมชนคลองด่านในการปกป้องรักษาสีงแวดล้อมของชุมชน ไว้เพื่อเป็นแบบอย่างอันดี ของชุมชนอื่นต่อไป

2. ข้อเสนอแนะต่อผู้นำและผู้บริหารชุมชน

2.1 ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการควรบริหารจัดการชุมชนด้วยความ โปร่งใส เป็นธรรม และเสมอภาค เพื่อสร้างความเชื่อถือและผาสุกให้กับประชาชน ในชุมชนให้มากยิ่งขึ้น

2.2 ควรสร้างความเข้าใจระหว่างประชาชนในชุมชน ตนเอง ผู้นำชุมชน และองค์กรบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ให้มีความเข้าใจกันและมีความคิดเห็นไปใน ทิศทางเดียวกัน เพื่อสร้างความเจริญให้กับชุมชนให้มากยิ่งขึ้น

2.3 ควรจัดให้มีคณะกรรมการแก้ไข ที่ปรึกษาในการแก้ไขปัญหาแก่ประชาชนในชุมชน โดยการคัดเลือกจากประชาชนที่มีความชำนาญเฉพาะในแต่ละด้านให้มากยิ่งขึ้น

3. ข้อเสนอแนะต่อประชาชนในชุมชน

3.1 ควรให้ความร่วมมือกับผู้นำและผู้บริหารชุมชน และองค์กรต่างๆ ในการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น

3.2 ควรส่งเสริมการมีความสามัคคีความรักชุมชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติและให้ความร่วมมือในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนให้มากยิ่งขึ้น

3.3 ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอโดยเฉพาะในเรื่องของวิชาชีพของตนเองให้มากยิ่งขึ้น

3.4 ควรมีการส่งเสริมการนำผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการประกอบอาชีพมาแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ให้มากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- ชนิษฐา แจ่มใจ. 2543. ชุมชนเข้มแข็ง : กรณีศึกษาชุมชนบางปลากรด อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ และคณะ. 2546. โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง. กรุงเทพมหานคร : ครุสภาลาดพร้าว.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. 2540. การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (เอกสารประกอบการเรียน)
- ทรงจิต พูลลาภ และคณะ. มปป. ศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. นนทบุรี : สหมิตรพรินติ้ง.
- มยุรี เชิญรัมย์. 2543. “กลไกการดำรงอยู่ของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนประดิษฐ์ไทร การ กรุงเทพมหานคร.” ภาคนิพนธ์ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2542. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ โครงการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับตำบล. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สัมพันธ์ เตชะอริก และคณะ. 2542. ตัวบ่งชี้ประชาคมเข้มแข็ง : กรณีศึกษาตำบลหนองใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ. 2545. การศึกษารูปแบบและปัจจัยที่ชุมชนประสบความสำเร็จในการใช้วัฒนธรรมเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว.

Brownell, Baker. 1950. *The Human Community : Its Philosophy and Practice for a time of Crisis*. New York : Harper & Brothers.

Sanders, Irwin T. "Theories of Community Development." *Rural Sociology* (23 March 1958)